

Csukovits Enikő - A lovagkor Magyarországon (Rubicon Online-ról letöltve)

Volt-e lovagkor Magyarországon, s ha igen, kik számítottak lovagnak? Mennyire terjedt el a magyar korona országaiban a lovagi életforma, kultúra? Régóta vitatott, gyakran feltett kérdései ezek a magyar történettudománynak. A múlt század óta folyó kutatások számos bizonyítékkal igazolták e speciális kultúra, életforma magyarországi létét, amely azonban Európa fejlettebb nyugati területeihez képest megkésve, jóval egyszerűbb keretek között alakult ki.

Nyugaton már virágkorát élte a „lovagkor”, amikor külföldi jövevényeknek – elsősorban a hazánkba érkező királynék kíséretének – köszönhetően a magyar udvar megismerkedhetett a lovagi életforma elemeivel. A 12. század második felében, a 13. század elején szűk körben már ismerték az Európa-szerte kedvelt kalandos lovagregényeket, Imre király udvarában híres trubadúrok is megjelentek, az új életfelfogás meghonosodásáról azonban tulajdonképpen nem beszélhetünk. A lovagság intézményei, a lovagi kultúra egyes elemei szélesebb körben csak a Nápolyból érkezett I. Károly és fia, Lajos udvarának közvetítésével terjedtek el, ezért a történettudomány hagyományosan a 14. századot tekinti a magyar lovagkornak, az 1437-ig uralkodó Zsigmondot pedig az utolsó lovagkirálynak.

Vitézlő elit

A lovagi életforma Anjou-kori meggyökerezését számos jel mutatja: 1318-ban rendezték az első ismert lovagi tornát, 1324-től kezdve vált szokássá, hogy a király címet, pontosabban sisakdísz adományozzon lovagjainak, 1326-ban pedig I. Károly megalapította a Szent Györgyről elnevezett lovagi társaságot, amely egyike volt Európa legkorábbi ilyen intézményeinek. Új erőre kapott a lovagszentek, különösen a magyar lovagkirály, Szent László tisztelete is. Ez az életforma természetesen nem azonos mértékben érintette meg az ugcsoi kismest és az ország nagyhatalmú báróit: bizonyos elemei – például a lovagszentek kultusza – a nemesség egésze számára ismertté váltak, királyi címeradományról ellenben többségük csupán álmodozhatott.

Az Anjou-korra kialakult az a kör, amelynek tagjai Magyarországon lovagnak számítottak. A forrásokban miles, nobilis et miles vagy strenuus miles néven említett férfiak alkották ezt a lovaginak tekinthető katonai elitet (a miles szó jelentése – különösen a strenuus, vitézlő jelzővel kibővítve – ebben az időben már többet jelentett a katonánál, de még a nehézfegyverzetű lovasnál is). E kör tagjainak külön megszólítás járt: magisternek, mesternek nevezték őket. Ezt a megszólítást 1400 tájától – talán azért, mert az egyetemet végzettek és bizonyos egyházi tisztségek betöltőit is magisternek nevezték – felváltotta az egregius, azaz vitézlő, amely azután maradandónak bizonyult. Így címezték az előkelő nemeseket, az ispánokat, várnagyokat, udvari lovagokat – származás és tisztség tehát egyaránt feljogosíthatott e megszólításra, a két kategória azonban általában összefonódott.

Az Anjou-kor lovagsága kiemelkedett a nemesség tömegéből, zárt rendet azonban nem alkotott: a nemesség számára elvileg nyitva állt az út a lovagok közé, a lovagok pedig szerencsés esetben országos méltóságot nyerhettek. Pozíciójuk egész életre szóló presztízsnövekedéssel járt: a bárókat – azaz az országos tisztségek betöltőit – magnificusnak, nagyságosnak szólították, s ez a megszólítás a volt méltóságviselőket is megillette. A bárók tekintélyben, vagyonban egyaránt a lovagok felett álltak, de beletartoztak a tágabb értelemben vett lovagságba, s ezt ők is így tartották: a pápai kúriához benyújtott kérvényeikben önmagukat rendre a „nobilis baro et miles”, azaz nemes báró és lovag megnevezéssel illették.

A lovagi életforma elsősorban a királyi udvarhoz kapcsolódott, az első lovagnak maga az uralkodó számított. Az udvari nemesek szinte mindenben látványosan különböztek a vidéki nemességtől: mások voltak a szokásaik, a viseletük, a viselkedésük, s ami a legfontosabb, a lehetőségeik. Irigylet, kiváltságos helyzetük a vidéki nemesség többségének csupán elérhetetlen vágyalom maradt, de mindig akadtak

olyanok, akik – mint a legkisebb fiú a népmesékben – elindultak szerencsét próbálni. A szokványos karrier szerint a fiú gyermekként vagy legalábbis fiatalon az udvarba került, s az aula fizetett tagjaként apród, udvari ifjú, majd udvari lovag lett belőle. Jól teljesített megbízatásaival azután kiérdemelhette valamelyik ispánságot, szerencsés esetben bárói hivatalt is kaphatott. Természetesen a legjobb helyzetben a bárók fiai voltak, ők ugyanis nagyrészt az udvarban nevelődtek, de a köznemesség (elsősorban persze a módos köznemesség) előtt is nyitva állt az út a felemelkedésre. Ez az út gyakran kockázattal járt: 1345-ben például Himfi László 5 évre elzalogosította az őt és apját illető birtokrészt rokonainak, hogy méltó módon tudjon megjelenni az udvarban – öt éve volt tehát arra, hogy elérje az áhított karriert, vagy örökre és jóvátehetetlenül tönkretégye magát és utódait.

Az ideális lovag

A névtelenségből elsősorban katonai érdemek révén lehetett kiemelkedni. A nemesség s ezen belül is a lovagság számára ugyanis a háború nem rendkívüli, váratlan, kellemetlen élethelyzet volt, hanem mindennapjainak természetes része. I. Károly udvari lovagjai az országegyesítő harcokban, Nagy Lajos udvarának tagjai a király szinte évente indított különböző hadjárataiban, Zsigmond milesei pedig elsősorban a törökök és a husziták elleni háborúkban szerezhettek érdemeket. Nézzünk például Lajos király uralkodásából tíz évet: seregei 1345-ben a litvánok ellen, 1346-ban Dalmáciában, 1347-ben és 1350-ben a nápolyi hadjáratokon, illetve Szerbiában, 1351–53 között újra litván földön, 1354-ben pedig Szerbiában hadakoztak. Egyetlen évtized példájából is kitűnik: akadt bőven lehetőség a vitézség bizonyítására, elsősorban a bárók és bandériumaik, illetve a király lovagjai számára, de az Anjou-uralkodók – figyelmen kívül hagyva a nemesség alapvető kiváltságát, miszerint az ország határain kívül nem köteles hadakozni – gyakran hívták fegyverbe az egész nemességet, s ilyenkor egy-egy bravúros akcióval akár az ismeretlenségből is fel lehetett emelkedni.

A vitézi tettekről a krónikák, illetve az érdemekért kapott adományokról kiállított oklevelek tájékoztatnak, s forrásainkból plasztikusan kirajzolódik az ideális lovag képe. *„Ifjúkorától kezdve udvarunkat kísérve és ott állandóan híveink és kedveltjeink körül időzve és tartózkodva, valamint mi és országunk minden hadjáratában, továbbá a különböző helyekre vezetett követségeinkben szerencséje forgandóságának magát kiteve”* – olvashatjuk az egyik adománylevélben. Nézzünk egy konkrét példát: adománylevele szerint a horvát származású Mermonya udvari lovag *„saját vagyónából és költségén tisztességesen felszerelt fegyvereseinek népes csapatával”* Dalmáciában csatlakozott Lajoshoz. Nápoly alatt *„bal szemére megvakult, hat kiváló familiárisa pedig ott, azon a napon bevégezte életét”*. A szorult helyzetben lévő királynak zsoldfizetésre ötszáz aranyforintot kölcsönzött, majd *„rögtön a következő napon egy ispán elfogta, s csaknem öt hónapon át keményen és szigorúan őrizték egy piszkos cellában. Innen saját pénzén váltotta ki magát háromszáz aranyforintért, majd vidáman csatlakozott hű bajtársaihoz”*. Mint példánkban kitűnik, fásztó és veszélyes életforma volt ez, s mégis, aki sebeiből felgyógyult, már indult is a következő hadjáratra.

A harc olyannyira életformájukká vált, hogy gyakran családjukkal együtt vettek részt benne: a krónikaíró Küküllei János szerint például a második nápolyi hadjáratban Gilétfi Miklós nádor a fiaival, Jánossal és Domonkossal, valamint öccsével, Jánossal együtt vett részt. Ugyancsak Küküllei jegyezte fel, hogy Tót Lőrinc tárnokmesternek három fia: a Kontnak nevezett Miklós (a későbbi nádor), valamint öccsei, Lökös és Bertalan vettek részt a nápolyi hadjáratban. Ez az életforma generációról generációra öröklődött: Szécsenyi Tamás I. Károly országegyesítő harcaiban emelkedett ki a névtelenségből, s Károly egyik legbefolyásosabb bárója lett. Fia, Kónya többek közt Nagy Lajos nápolyi, litvániai hadjárataiban vitézkedett, unokája, Frank pedig Zsigmond mellett harcolt a szerencsétlen nikápolyi ütközetben.

Ennek a körnek a tagjai természetesen akkor is szerettek uralkodójuk közelében tartózkodni, amikor éppen nem viseltek hadat, ezért Visegrádon vagy Budán építtettek, vásároltak maguknak házat. Így például Nekcsei Demeter tárnokmester és Nagymartoni Pál országbíró Visegrádon, Kont Miklós nádor és Lackfi István nádor Budán rendelkezett lakóházzal. A család fiúgyermekait előszeretettel neveltették az udvarban, s Záh Klára szomorú története arra utal, hogy az eladósorban lévő lányokat is felhozhatták a királyné udvarába. A család vidéki lakóhelyén általában csak a kisebb gyerekek nevelődtek anyjuk szoknyája mellett.

Otthonuk még nem igazán lehetett lakályos – akár vár, akár udvarház volt a család rezidenciája, a mai igényekhez képest meglehetősen szerény kényelmet biztosított. A 14. század elején a várak többsége csupán egy toronyból és egy kerítőfalból állt, állandó lakóhelyként még nem is használták. 1336-ban a Sáros megyei Somos vára a kiépítettebb erődítmények közé tartozott: ó- és újvárból állt, falai nagyobb és kisebb palotaépületet, pincét, boltozott szobát, kápolnát, valamint több kisebb-nagyobb termet zártak körül.

A megszerzett vagyon fitogtatása

A nagyon előkelő származású, de viszonylag szerény vagyonú Tari család feje, László bán fia, István a 14. század közepén még meglehetősen szerény udvarházat építtetett családjára részére Taron. Otthona egyszerű, tört kőből falazott földszintes ház volt, melynek bejárati ajtaját kőkerettel látták el. A család igényei (s lehetőségei) csak a század végére haladták meg ezt a házat, ekkor az épületet lebontották, s új udvarházat emeltek. A 31x7 m alapterületű új kőház már kétszintes volt, egyik földszinti lakóhelyiségében a boltozat címerpajzsos záróköveken nyugodott. Az emeleti két helyiségbe külső falépcsőn lehetett feljutni. A lakóépülethez külön épült, három helyiséges pince, valamint fedett raktár csatlakozott. Az udvarházat árokkal és palánkkal erősítették meg, a dombot átszelő, árokszerűen mélyen fekvő út túloldalán állt a fallal övezett templom, amelynek kegyurai a Tariak voltak. A közelmúltban végzett régészeti feltárás során 29 sír került itt napvilágra – a kegyúr és családtagjai feltehetőleg ide temetkeztek.

Az elért rang, a megszerzett vagyon fitogtatására számos lehetőség kínálkozott. A család helyzetét jelezte természetesen a lakóhely; a várak, udvarházak berendezése azonban ebben az időben még meglehetősen igénytelen volt. A legtöbb épületben kevés volt a bútor, közülük a legfontosabbnak a tárolóbútoroként, ülőalkalmatosságként, sőt fekhelyként is használt láda számított. Asztalt csupán az étkezések idejére állítottak: a bakokból és asztallapból összeállított asztalok mellett általában lócákon ültek, a szék még ritka luxustárgynak számított. Az ágyak merev, szögletes emelvények voltak, amelyeket ebben az időben már ágyvéggel is elláttak. Ezek a bútorok általában nem képviseltek komoly értéket, nagyobb pénzeszeget elsősorban az otthonosságot nyújtó textíliákra, szőnyegekre és a csak ünnepi alkalmakkor használt díszedényekre fordítottak.

A díszedényekhez hasonlóan kettős célt szolgáltak a drága anyagból varrott, értékes ruhák és az ékszerek: jelezték viselőjük társadalmi helyzetét, emellett módot adtak a szükség esetén mobilizálható értékfelhalmozásra. Az udvari nemesség ruházata az európai divatot követte: a férfiak öltözeke harisnyanadrágból, szűk tunikából, illetve a felette viselt páncélingből vagy feszes kabátból és palástból állt, a divatos hölgyek alakjukat hangsúlyozó, derékig szűk, onnan bővülő ruhát, a ruha felett palástot viseltek. A ruházat legértékesebb tartozékának a díszes övek, palástkapcsok számítottak, de gyakran magát a ruhát is díszítették rávarrott ezüst-, esetleg aranylemezekkel, korongokkal.

Az itáliai eredetű Druget család I. Károly uralkodása alatt hatalmával, vagyonával messze a magyar arisztokrácia fölé emelkedett. Jócskán meghaladta a magyar bárók lehetőségeit az az értékes ingóvagyon is, amelyről Druget Vilmos nádor 1330-ban készített végrendeletében rendelkezett: 10 nagy és 8 kicsi ezüstcsésze, 12 ezüstserleg, 1 drágakövekkel kirakott aranykorona, 10 ezüstkanál, 3 öv

ezüsből, egy nagy aranyozott ezüstkereszt drágakövekkel kirakva, valamint több vég aranyozott bíborszövet. Szerencsére nem csupán írott forrással rendelkezünk a 14. századi értékes vagyontárgyakról: több olyan kincslelet is előkerült az ország területén, amely bizonyosan ebből az időszakból származik. Kiskunhalason aranyozott ezüstcsészébe rejtett ruhadíszítő korongok, csatok valamint gyűrűk kerültek napvilágra, amelyek – az egyik korong felirata szerint – Sinka mester tulajdonát képezték. Kizárólag viselettel összefüggő tárgyakból áll a kelebiai kincslelet – a karperecek, csatok, ezüst díszveretek, pitykék, gombok birtokosa Garai Pál macsói bán felesége volt.

A lovag nemcsak életében követte uralkodóját, hanem halálában is igyekezett hasonlítani hozzá. Temetkezőhelyül általában családja kegyúri templomát választotta, ahol együtt nyugodhatott őseivel. Zsigmond uralkodása alatt azonban a legelőkelőbb bárók már ennél is többre vágytak: Ozorai Pipo és Rozgonyi István Fehérvárott, a királyok temetkezőhelyén alapítottak maguknak kápolnát. A szertartás is a királyét követte. Károly Róbert temetésén a menetben ott vonult a király személyét jelképező három lovas: az első a királyi méltósághoz illő fegyverzetben, a második dárdaökleléshez öltözve, a harmadik teljes harci díszben. 1364-ben Baracsikai Miklós az esztergomi minorita kolostort jelölte meg temetkezési helyül. A temetési menetben – igaz, beöltöztetett lovasok nélkül – ott vezették az elhunyt három lovát.